

A CIVIL SZERVEZETEK SZEREPE AZ EURÓPAI POLGÁRI KEZDEMÉNYEZÉSEKBEN KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NEMZETI KISEBBSÉGEK JOG- ÉS ÉRDEKVÉDELMEVEL KAPCSOLATOS KEZDEMÉNYEZÉSEKRE

1. Bevezetés

Jelen értekezés célja annak vizsgálata, hogy a civil szervezetek mennyiben járulnak hozzá a polgári kezdeményezés, mint politikai érdekérvényesítő eszköz hatékonyságához. A dolgozat kiemelt figyelmet szentel a nemzeti kisebbségek jog- és érdekvédelmével kapcsolatos európai polgári kezdeményezéseknek, így különösen a *Minority SafePack*² és a *nemzeti régiókról szóló kezdeményezésnek*.³

A dolgozatban bemutatjuk a civil társadalom európai döntéshozatalban betöltött szerepét, külön kitérve az európai polgári kezdeményezés szabályozási keretére. Ezt követően azt kutatjuk, hogy mennyire voltak megalapozottak azok a félelmek, miszerint az európai polgári kezdeményezés idővel a brüsszeli lobbista szervezetek eszközévé válik. Arra a kérdésre keresünk választ, hogy mennyire szükségesek a civil társadalmi szervezetek az európai polgári kezdeményezés sikerre viteléhez; csupán hasznos vagy alapvetően nélkülözhetetlen szereplőnek tekinthetőek? Ehhez kapcsolódó kutatási kérdés, hogy az európai polgári kezdeményezések aláírás-

¹ Tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont - Európa Stratégia Kutatóintézet (EUstrat).

² *Minority SafePack – Egymillió aláírás az európai sokszínűségért*, ld.: <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/open/details/2017/000004>. Ld. még: Tárnok Balázs: A Törvényszék ítélete a Minority SafePack kontra Bizottság ügyben. In: *Jogesetek Magyarázata*, 2017/1-2. szám, 2017.

³ *Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért*, ld.: https://europa.eu/citizens-initiative/initiatives/details/2019/000007_hu. Ld. még: Tárnok Balázs: Az Európai Törvényszék ítélete a Székely Nemzeti Tanács európai polgári kezdeményezése ügyében. In: *Jogesetek Magyarázata*, 2016/4. szám, 2016.

gyűjtési követelményeinek sikeres teljesítéséhez szükségesek-e az európai hálózattal rendelkező civil társadalmi szervezetek, vagy ennek hiányában (a különböző tagállamokban működő nemzeti civil szervezetek hozzájárulása nélkül) is sikeres lehet-e egy európai polgári kezdeményezés? Azt is vizsgáljuk, hogy az egyes, kizárólag egy tagállamban vagy a tagállamok szűk csoportján belül működő szervezetek képesek-e az európai szervezetekhez hasonlóan érdekvénesítő eszközként használni a polgári kezdeményezést. Ezen felül arra is kitérünk, hogy a kampány és az aláírásgyűjtés megvalósításához szükséges pénzügyi források mennyiben tekinthetők a sikeres kezdeményezések nélkülözhetetlen feltételének.

Feltevésünk, hogy az európai polgári kezdeményezés ugyan az uniós polgárok személyhez fűződő joga, a gyakorlatban azt különböző európai és nemzeti szinten tevékenykedő civil társadalmi szervezetek segítik. A feltevés része, hogy a civil társadalom szerepvállalása elengedhetetlen a polgári kezdeményezések sikerre vitelében, vagyis a civil szervezetek nélkülözhetetlen szereplői ennek az új jogi eszköznek. Azt feltételezzük továbbá, hogy azok a kezdeményezések tudják összegyűjteni a szükséges egymillió aláírást hét különböző tagállamból, amelyek mögött nagy, európai hálózattal is rendelkező szervezetek állnak, és egyúttal képesek koncentrálni az aláírásgyűjtést egy-két tagállamban, ahol kiemelkedően magas lesz az aláírások száma. Az európai hálózat és az aláírásgyűjtésben húzó szerepet vállaló tagállamok biztosítását tehát egyaránt elengedhetetlen feltételnek jósoljuk. Ezen felül az is szükséges, hogy a kezdeményezés megfelelően finanszírozott legyen, ugyanis az európai aláírásgyűjtés költséges vállalkozás, és a kiterjedt európai hálózattal rendelkező civil szervezetek is csak akkor tudnak sikert elérni, ha rendelkezésre állnak az európai és tagállami kampányok szervezéséhez szükséges anyagi források.

2. A nem-kormányzati (civil) szervezetek szerepvállalásáról az uniós döntéshozatalban

Mára az Európai Unióban (elsősorban az uniós képviseleti demokrácia alapvető gyengeségei miatt) különösen felértékelődött a részvételi demokrácia, ezzel pedig a társadalom és az uniós intézmények között a híd szerepét betöltő civil szervezetek és érdekképviseleti csoportok döntéshozatali eljárásba bevonása.⁴ A Maastrichti szerződés aláírásával (az uniós polgárság bevezetésével) az uniós intézmények kiemelt figyelmet kezdtek el szentelni a demokrácia-deficit csökkentésének lehetőségét magában hordozó civil társadalomnak. Ezzel párhuzamosan pedig az érdekcsoportok is erősen elkezdtek érdeklődni az uniós ügyek iránt⁵ (ez a szak-szervezetnek vagy üzleti csoportnak nem minősülő, európai szintű szervezetek számának ugrásszerű növekedéséből is kitűnik).⁶ Habermas a civil társadalomra a közbeszéd előmozdításának, és így a deliberatív demokrácia előmozdításának kulcsszereplőjeként tekint.⁷ Hedling szerint a demokrácia, valamint a politikai részvételre irányuló jogok megerősödése új politikai érdekérvényesítő struktúrák („*Political Opportunity Structures*”) kialakulásához vezetnek, amelyek által a nem-kormányzati szereplők – ideértve mind a hagyományos társadalmi mozgalmakat és különböző érdekcsoportokat vagy nagyvállalatokat is – aktívabban részt tudnak venni a politikai folyamatokban.⁸

Figyelemmel az érdekképviseleti szervezetek elterjedtségére és

⁴ Greenwood, Justin: *Interest Representation in the European Union*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2011. 1-3. [a továbbiakban: Greenwood 2011a *i.m.*]

⁵ Ez annak is köszönhető, hogy a tagállamok számos olyan hatáskört ruháztak át az Unióra, melyek érintették az érdekcsoportok munkáját. Ezekben a kérdésekben a döntéshozatal átkerült uniós szintre, ezért az érintett érdekcsoportok ide kezdtek el összpontosítani érdekérvényesítő tevékenységüket.

⁶ Kohler-Koch, Beata: Post-Maastricht Civil Society and Participatory Democracy. In: *European Integration*, Vol. 34, No. 7, pp. 809-824., 2012. 809-812.

⁷ Habermas, Jürgen: *Faktizität und Geltung*. Frankfurt a. M., Germany: Suhrkamp, 1996.

⁸ Hedling, Elsa: *The European Citizens' Initiative New Opportunities for European Civil Actors?* Lund University, Autumn 2012. 9.

sokszínűségére, a civil lobbival foglalkozó tudományos szereplők számára is gondot okoz az általánosan elfogadott megnevezés meghatározása.⁹ Az érdekvédelmi szervezetek („*interest groups*”) alatt érthetünk érdekvédelmi egyesületeket, politikai lobbicsoportokat, társadalmi szervezeteket, társadalmi mozgalmakat, nem-kormányzati szervezeteket, non-profit szervezeteket, különböző civil szervezeteket, stb.¹⁰ Greenwood a következő fő csoportokra osztja az érdekvédelmi szervezeteket: gazdasági csoportok, szakszervezeteket, civil érdekvédelmi szervezetek (nem-kormányzati szervezetek, társadalmi szervezetek).¹¹

Ahogy korábban utaltunk rá, az európai polgári kezdeményezésről szóló rendelet (EPK rendelet)¹² szerint a polgári kezdeményezés indítása kifejezetten az uniós polgárokat, nem pedig az európai parlamenti képviselőket vagy a nem-kormányzati szervezeteket megillető jog.¹³ A Bizottság eredeti, EPK rendeletre beterjesztett 2010. évi javaslata szerint szervezetek is lehetnek volna szervezői az európai polgári kezdeményezésnek,¹⁴ ez a javaslat azonban az intézményközi tárgyalások során az Európai Parlament ellenállásának köszönhetően kikerült a rendelet szövegéből. Az EPK rendelet szerint azonban azon szervezetek számára, amelyek a Szerződések értelmében hozzájárulnak az európai politikai tudatosság kialakításához és az uniós polgárok akaratának kinyilvánításához (amennyiben azt teljes átláthatóság mellett végzik), lehetőséget kell biztosítani a polgári kezdeményezések előmozdítására.¹⁵ A civil szervezetek

⁹ Eising, Rainer: Interest groups in EU policy-making. In: *Living Reviews in European Governance*, 3, (2008), 4. Letöltés helye: <http://europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2008-4>, letöltés ideje: 2020. 02. 27., 2008. 5.

¹⁰ Eising 2008 *i.m.* 5.

¹¹ Greenwood 2011a *i.m.*

¹² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről. HL L 130, 2019. 5. 17., 55–81.

¹³ *EurActiv*: Experts Strive to Make Citizens’ Initiative Work. 2011.3.21. Letöltés helye: <https://www.euractiv.com/section/public-affairs/news/experts-strive-to-make-citizens-initiative-work/>, letöltés ideje: 2019. november 19.

¹⁴ Európai Bizottság: *Javaslat európai parlamenti és tanácsi rendeletre a polgári kezdeményezésről*. Brüsszel, 2010.3.31, COM(2010) 119 végleges, 2. cikk (2) és (3) bekezdés

¹⁵ EPK rendelet (9) preambulumbekkezdés

polgári kezdeményezésekben történő szerepvállalásával kapcsolatos rendelkezéseket az európai polgári kezdeményezésről szóló, felülvizsgált rendelet is tartalmaz.¹⁶ Ezek a rendelkezések kodifikálják a civil szervezetek szerepvállalásának kialakult gyakorlatát, ez pedig pozitív előrelépésnek tekinthető a polgári kezdeményezés, mint részvételi eszköz felhasználóbarát jellege szempontjából.¹⁷

3. Az európai polgári kezdeményezés, mint az érdekcsoportok eszköze?

Annak ellenére, hogy az EPK rendelet is tartalmaz az érdekcsoportok térnyerését megakadályozandó védelmi rendelkezéseket (így az átláthatóságra és finanszírozásra vonatkozó szabályokat)¹⁸, továbbra is fennáll az európai polgári kezdeményezésekkel kapcsolatos általános félelem, miszerint az idővel brüsszeli lobbista csoportok¹⁹

¹⁶ Az EPK rendelet 2020. január 1-én lépett hatályba, és ezzel hatályát veszítette a korábbi európai polgári kezdeményezésről szóló rendelet [Az Európai Parlament és a Tanács 211/2011/EU rendelete (2011. február 16.) a polgári kezdeményezésről. HL L 65, 2011. 3. 11., 1–22.] (régi EPK rendelet). Az EPK rendelet felülvizsgálatáról bővebben ld.: Tárnok Balázs: Az európai polgári kezdeményezés működési nehézségei és az európai polgári kezdeményezésről szóló rendelet felülvizsgálata. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2020. Megjelenés alatt.

¹⁷ Bouza García az európai polgári kezdeményezésben lehetségesen részt vállalók között megkülönbözteti az (i) európai uniós civil szervezeteket, (ii) nemzeti civil szervezeteket, (iii) kereskedelmi szervezeteket, valamint (iv) a politikai résztvevőket (EP képviselők és a nemzeti parlamentek képviselői). – Bouza García, Luis: New Rules, New Players? The ECI as a Source of Competition and Contention in the European Public Sphere. In: *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 13, No. 3, pp. 337–351, 2012. [a továbbiakban: Bouza García 2012b i.m.] 342.

¹⁸ Chalmers szerint a rendeletnek rendeznie kell a civil szervezetek polgári kezdeményezésben betöltött szerepét. – Ld.: Chalmers, Adam William: *Direct Democracy for the EU: A Palce for Interest Groups in the European Citizens' Initiative*. Working Paper FG1, SWP Berlin, 2011/05, December 2011.

¹⁹ Bouza García szerint a brüsszeli érdekcsoportokat gyakran lobbista csoportnak tekintik, akiknek a célja az uniós döntéshozatal zárt ajtó mögötti befolyásolása. – Ld. Bouza García, Luis: From Civil Dialogue to Participatory Democracy: The Role of Civil Society Organisations in Shaping the Agenda in the Debates on the European Constitution. In: *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 6, Issue 1, pp. 85–106, 2010. Letöltés helye: <http://www.jcer.net/ojs/index.php/jcer/article/view/202/193>, letöltés ideje: 2019. november 19. [a továbbiakban: Bouza García 2010a i.m.] 90.

eszközévé válik, illetve hogy az csupán egy újabb nyomásgyakorló eszköz lesz a létező transznacionális politikai szereplők vagy érdekcsoportok²⁰ kezében.²¹ Egyesek kifejezetten veszélyként tekintettek arra, hogy a polgári kezdeményezés a nagy, jól szervezett és jól finanszírozott szervezetek nyomásgyakorló eszköze lesz.²² Az ezzel kapcsolatos félelmek alapja egyrészt az érdekcsoportok erőteljes jelenléte az uniós intézményeknél,²³ másrészt a támogató aláírások összegyűjtésével kapcsolatos nagymértékű kiadások²⁴ és a legalább

²⁰ Az érdekcsoport olyan szervezet, amely érdekei mentén igyekszik befolyásolni a politikai döntéshozatalt. – Ld: Bruno, Elisa: *The European Citizens' Initiative (ECI): entrusting civil society participation versus enhancing the democratic legitimacy of the EU institutions?* Master Thesis, College of Europe, Bruges, 2011. 12. A transznacionális érdekvégyesítő hálózatok – Keck és Sicking megfogalmazásában – olyan, nemzetközi szinten tevékenykedő szereplők hálózata, akik azonos értékekkel és érdeklődési körrel rendelkeznek, és jelentős információhalmaznak vannak bitzokában. – Keck, Margaret E. – Sikkink, Kathryn: *Activists beyond borders: advocacy networks in international politics*. New York: Cornell University Press, 1998. 2.

²¹ Conrad, Maximilian – Steingrimsdóttir, Freyja: A Tool for European Citizens? A Typology of ECI Organizers 2012–2015. In: Conrad, Maximilian – Knaut, Annette – Böttger, Katrin (eds.): *Bridging the Gap? Opportunities and Constraints of the European Citizens' Initiative*. Nomos, 2016. 112.

²² Böttger, Katrin – Plottka, Julian: The ECI – An Overview of Opportunities and Constraints. In: Conrad, Maximilian – Knaut, Annette – Böttger, Katrin (eds.): *Bridging the Gap? Opportunities and Constraints of the European Citizens' Initiative*. Nomos, 2016. 27–28.

²³ Aldrin és Hubé szerint a klasszikus reprezentatív demokrácia átalakul, nagy számban vannak jelen a különböző döntéshozatali folyamatokban a különböző érdekelt szereplők, akik a saját érdekeiket igyekeznek érvényesíteni a döntéshozatal során – ún. „stakeholder democracy”. – Ld.: Aldrin, Philippe – Hubé, Nicolas: *From Democracy by Proxy to a Stakeholder Democracy. The Changing Faces of an EU Founding Value*. In: Foret, François – Calligaro, Oriane (eds): *European Values: Challenges and Opportunities for EU Governance*. London, Routledge, 2018.

²⁴ Böttger – Plottka 2016 *i.m.* 28.; Cuesta-López, Víctor: A Preliminary Approach to the Regulation on European Citizens' Initiative from Comparative Constitutional Law. In: Bouza García, Luis – Cuesta-López, Víctor – Mincheva, Elitsa – Szeligowska, Dorota (eds.): *Papers prepared for the European Citizens' Initiative - a first assessment organised by the European General Studies' Programme of the College of Europe*. Bruges, 25 January 2011. Bruges Political Research Paper No. 24, February 2012. [a továbbiakban: Cuesta-López 2012b *i.m.*] 7.; Bouza García, Luis – Del Río Villar, Susana: The ECI as a Democratic Innovation: Analysing its Ability to Promote Inclusion, Empowerment and Responsiveness in European Civil Society. In: *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 13, No. 3, pp. 312–324, 2012. 316.; Conrad, Maximilian: The European Citizens' Initiative: Transnational Democracy in the EU at last? In: *Icelandic Review of Politics and Admi-*

hét tagállamban kiterjedt kapcsolati hálóval rendelkezés szükségessége.²⁵ Mások viszont éppen a jól működő érdekérvényesítő szervezetek szerepvállalásának korlátozott mértéke miatt kételkednek az uniós részvételi kormányzás demokratikus hatásaiban.²⁶ Megint mások arra a félelemre hívják fel a figyelmet, hogy – tekintettel arra, hogy minimum a tagállamok egynegyedéből kell összegyűjteni a szükséges támogató aláírásokat – a jogintézményt az olyan keveseket érintő részkérdések fogják dominálni, amelyek nem reprezentatívak az összeurópai vélemény szempontjából, hanem egy jól pozicionált kisebbség érdekeit szolgálják.²⁷

Ez a félelem ugyanakkor nem látszik beigazolódni, mivel a polgári kezdeményezések zömét olyan szervezői csoportok indították, akiknek nincsenek brüsszeli kapcsolatai vagy csak kis számban vannak jelen Brüsszelben,²⁸ illetve nincs más eszközük az európai uniós döntéshozatali folyamatok befolyásolására.²⁹ Ráadásul a brüsszeli lobbista csoportoknak rendelkezésére állnak egyéb hatékonyabb, olcsóbb és gyorsabb eszközök is, mint a polgári kezdeményezés.³⁰ Knaut és Plottka szerint az érdekcsoportok fő eszköze továbbra is

nistration, Vol. 7, Issue 1, pp. 5-22., 2011. 14.; Głogowski, Paweł – Maurer, Andreas: The European Citizens' Initiative – Chances, Constraints and Limits. In: *Political Science Series*, Institute for Advanced Studies, Vienna 2013. 25.

²⁵ Conrad 2011 *i.m.* 6.

²⁶ Kohler-Koch 2012 *i.m.* 820.; Crespy, Amandine: Deliberative Democracy and the Legitimation of the European Union: A Reappraisal of Conflict. *Political Studies*, Vol. 62, Issue 1, pp. 81-98, 2012.

²⁷ de Clerck-Sachsse, Julia: Civil Society and Democracy in the EU: The Paradox of the European Citizens' Initiative. In: *The European Citizens' Initiative: a First for Participatory Democracy? Perspectives on European Politics and Society*, Special Issue, Vol. 13, Issue 3, 2012.; Böttger – Plottka 2016 *i.m.* 31.

²⁸ Anglmayer, Irmgard: *Implementation of the European Citizens' Initiative. The experience of the first three years*. European Parliamentary Research Service, Ex-Post Impact Assessment Unit, 2015. 5.

²⁹ Bouza García 2013 *i.m.* 18.

³⁰ Eising és Kohler-Koch szerint a beágyazódott érdekcsoportok mintapéldájának tekinthető üzleti csoportok is az uniós intézményekben fennálló kapcsolataikat használják fel az uniós döntéshozatal befolyásolására. – Ld.: Eising, Rainer – Kohler-Koch, Beate: Interessenpolitik im europäischem Mehrebenensystem. In: Eising, Rainer – Kohler-Koch, Beate (eds.): *Interessenpolitik in Europa*. Vol. 7 of *Regieren in Europa*, pp. 11-75, Nomos, Baden-Baden, 2005. Ld. még ehhez: Bouza García 2013 *i.m.* 18.

kapcsolati hálójukban, és nem a széles tömegeket elérő képességükben rejlik.³¹ Bouza García úgy látja, hogy a nagy európai civil szervezetek a civil párbeszédet részesítik előnyben az európai polgári kezdeményezéssel szemben, így nem várható a jelentős szerepvállalásuk ebben az eszközben.³² Emellett a legtöbb kutatás szerint az érdekcsoportoknak elhanyagolható ráhatásuk van a napirend meghatározására; inkább már a kialakult és számukra megfelelő napirenddel rendelkező intézményeknél igyekeznek érvényesíteni érdekeiket.³³ Ezen felül a gyakorlat is azt mutatja, hogy a polgári kezdeményezést sokkal inkább olyan tagállami szervezetek használják, akik korábban nem voltak aktívak európai uniós szinten.³⁴ Az európai polgári kezdeményezés elsősorban tehát nem a „brüsszeli buborékban”, az uniós intézményekhez közeli szereplőket mobilizálta, hanem új szereplőket vont be az uniós folyamatokba.³⁵ Másfelől a civil szervezetek szerepvállalása nem csupán veszélyforrásként értelmezhető. Greenwood megjegyzi, hogy például az ECAS-t (European Citizen Action Service), amely jelentős mértékben mozdítja elő az uniós demokráciát, éppen egy jelentős brüsszeli tapasztalattal rendelkező lobbista vállalkozó alapította, mert hiányt érzékelt az érdekképviselési piacon, a szervezet mégsem ássa alá a képviselési elvet.³⁶ Foley ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a lobbics csoportok nem csupán üzleti érdekeket képviselnek,

³¹ Knaut, Annette – Plottka, Julian: *The European Citizens' Initiative: New Knowledge Regimes for Interest Groups' Involvement in European Law Making Processes?* Paper presented at the 6th International Conference in Interpretive Policy Analysis: Discursive Spaces, Politics, Practices and Power, Cardiff June 2011. 9.

³² Bouza García 2012b *i.m.* 339.

³³ Bouza García, Luis – Greenwood, Justin: What is a successful ECI? In: In: Conrad, Maximilian – Knaut, Annette – Böttger, Katrin (eds.): *Bridging the Gap? Opportunities and Constraints of the European Citizens' Initiative*. Nomos, 2016. 154-155.

³⁴ Gerstenmeyer, Carmen – Klein, Julia – Plottka, Julian – Tittel, Amelie: Study on the European Added Value of the European Citizens' Initiative. In: Salm, Christian: *The added value of the European Citizens' Initiative (ECI), and its revision*. Study. Brussels: European Parliamentary Research Service, 2018. 63.

³⁵ Greenwood, Justin: The European Citizens' Initiative: bringing the EU closer to its citizens? In: *Comparative European Politics*, October 2018. 5.; Bouza García 2013 *i.m.* 18.

³⁶ Greenwood 2011 *i.m.* 134.

hanem a civil szervezetek formájában az uniós polgárok érdekeit is megjelenítik.³⁷

Felmerül a kérdés, hogy a civil szervezetek számára hatékonyabb érdekérvényesítési eszközt jelent-e a polgári kezdeményezés a korábbi módozatoknál? Avagy, miért használnák az egyesérdekcsoportok az európai polgári kezdeményezést érdekeik érvényesítésére, hiszen kifejlett lobbicsatornáik vannak?³⁸ Bouza García szerint a civil szervezetek uniós intézményekkel folytatott párbeszédei ugyan intézményes keretek között hatékonyabbak a döntéshozatal tényleges befolyásolása szempontjából, az európai nyilvánosság kiterjesztéséhez sokkal kevésbé járulnak hozzá, mint a nyilvános tematizálás és az aláírásgyűjtés, utóbbiak azonban sokkal drágább eszközök, mint az intézményes keretek között bonyolított társadalmi párbeszéd.³⁹ Szerinte az európai polgári kezdeményezés nagy európai társadalmi szervezetek általi használatának megszilárdulását az is gátolhatja, hogy ezek a társadalmi szervezetek inkább a korábban alkalmazott közvetlen demokratikus eszközökhöz folyamodnak szívesebben, mint a társadalmi diskurzus vagy a társadalmi konzultáció.⁴⁰

4. Sikeres lehet-e egy polgári kezdeményezés a civil szervezetek támogatása nélkül?

³⁷ Foley, Cathal: *The European Citizens' Initiative: a tool for citizens or for lobby groups?* Master thesis, Vrije Universiteit Brussel, 2015.

³⁸ Böttger – Plottka 2016 *i.m.* 28.

³⁹ Bouza García, Luis: Anticipating the Attitudes of European Civil Society Organisations to the European Citizens' Initiative (ECI): Which Public Sphere may it Promote? In: Bouza García, Luis – Cuesta-López, Víctor – Mincheva, Elitsa – Szeligowska, Dorota (eds.): *Papers prepared for the European Citizens' Initiative - a first assessment organised by the European General Studies' Programme of the College of Europe*. Bruges, 25 January 2011. Bruges Political Research Paper No. 24, February 2012. [a továbbiakban: Bouza García 2012a *i.m.*] 40.

⁴⁰ Bouza García, Luis: How Could Article 11 TEU Contribute to Reduce the EU's Democratic Malaise? In: Dougan, Shuibhne – Spaventa (eds.): *Empowerment and Disempowerment of the European Citizens*. Oxford UK, Hart Publishing, 2012. [a továbbiakban: Bouza García 2012c *i.m.*] 263-264.

A tudományos szereplők egybehangzó véleménye alapján az európai polgári kezdeményezés hatékony működéséhez elengedhetetlennek tűnik a civil szervezetek aktív szerepvállalása.⁴¹ Möckli szerint a közvetlen demokrácia eszközeinek használatára rendszerint csak az elíttek képesek.⁴² Közvetlenül a polgári kezdeményezés hatályba lépése előtt Bouza García és del Río Villar azt jóstolták, hogy nem ez az új eszköz teremt majd közvetlen kapcsolatot az Unió és polgárai között, hanem ezt a kapcsolatot ténylegesen a társadalmi szervezetek – a politikai pártokat is ideértve – fogják elősegíteni.⁴³ Greenwood is azon a véleményen volt még a régi EPK rendelet hatályba lépése előtt, hogy a polgári kezdeményezések sikere a professzionálisan működő civil- és érdekvédelmi szervezetek szerepvállalásán fog múlni.⁴⁴ Dougan szerint is kellenek az európai polgári kezdeményezés sikeréhez az olyan közvetítő szervezetek, mint a nem-kormányzati szervezetek, szakszervezetek, politikai pártok vagy lobbicsoportok.⁴⁵ Bouza García nehezen tartja elképzelhetőnek, hogy miként valósulhatna meg egy összeurópai mobilizáció a szervezett csoportosulások közreműködése nélkül.⁴⁶ Egyesek szerint az uniós polgároknak a nagy szervezetek támogatása nélkül magánszemélyként lehetetlen európai polgári kezdemé-

⁴¹ Bouza García, Luis – Greenwood, Justin: Introduction. In: *The European Citizens' Initiative: a First for Participatory Democracy? Perspectives on European Politics and Society*, Special Issue, Vol. 13, Issue 3, 2012.; Greenwood, Justin: *The European Citizens' Initiative and the EU Civil Society Organizations*. In: *The European Citizens' Initiative: a First for Participatory Democracy? Perspectives on European Politics and Society, Special Issue*, Vol. 13, Issue 3, 2012.; Bouza García – del Río Villar 2012 *i.m.*; Bouza García 2012b *i.m.*; Bouza García 2012a *i.m.*; Greenwood 2018 *i.m.*; Conrad – Steingrímssdóttir 2016 *i.m.*; Gerstenmeyer at al. 2018 *i.m.*

⁴² Möckli, Silvano: *Stärken und Schwächen der direkten Demokratie in der Schweiz. Beiträge und Berichte des Instituts für Politikwissenschaft der Hochschule St. Gallen*, 202/1993, Letöltés helye: <https://www.alexandria.unisg.ch/251607/1/Silvano%20Moeckli%20St%C3%A4rken%20und%20Schw%C3%A4chen%20Demokratie%20Schweiz%201993.pdf>, letöltés ideje: 2020. április 17. 16.

⁴³ Bouza García – del Río Villar 2012 *i.m.* 321.; Ld. még: Bouza García 2013 *i.m.*

⁴⁴ Greenwood 2011 *i.m.* 4.

⁴⁵ Dougan, Michael: *What are we to make of the citizens' initiative? Common Market Law Review*, No. 48, pp.1807-1848, 2011. 1853.

⁴⁶ Bouza García 2012b *i.m.* 337.

nyezést szervezni.⁴⁷

A gyakorlat is ezt támasztja alá, hiszen az eddig sikeres kezdeményezések mögött is nagy, komoly struktúrával működő szervezetek álltak.⁴⁸ Conrad és Steingrímssdóttir a 2012. és 2015. között nyilvántartásba vett 27 polgári kezdeményezést vizsgáló empirikus kutatása is arra a következtetésre jutott, hogy a legtöbb polgári kezdeményezést ugyan a polgárok valóban a civil szervezetek bármilyen támogatása nélkül végezték, az aláírásgyűjtés során ezek a kezdeményezések közelébe sem értek a szükséges egymillió aláírás összegyűjtésének. Tehát az „átlagos” polgárok nem tudják magán-személyként sikeresen használni a polgári kezdeményezés eszközt, hanem a civil szervezetek valamilyen szintű szerepvállalása mindenképpen szükséges az aláírások összegyűjtéséhez.⁴⁹ A sikertelen vagy a szervezők által visszavont kezdeményezések többségét tehát nem támogatták civil szervezetek vagy azok mögött frissen alapított, megfelelő struktúrákkal nem rendelkező szervezetek álltak.⁵⁰ Bouza García és Greenwood ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy az aláírásgyűjtés során sikerrel járó kezdeményezéseket ugyan kivétel nélkül támogatták különböző civil szervezetek, ezek nem a szokásos brüsszeli érdekcsoportok voltak, hanem olyan hagyományos társadalmi szervezetek, mint a szakszervezetek vagy a katolikus egyház, amiből a szerzők azt a következtetést vonják le, hogy az európai polgári kezdeményezés aláírásgyűjtése ugyanannyira bonyolult a szervezetek támogatását nélkülöző polgároknak, mint a brüsszeli lobbiszervezeteknek.⁵¹

Egy másik kérdés a civil szervezetek szerepvállalásának mérté-

⁴⁷ Gerstenmeyer at al. 2018 *i.m.* 56.

⁴⁸ Pl. szakszervezetek (*Vízhez való jog*: European Federation of Public Service Unions), civil és egyházi szervezetek (*Tiltsák be az állatkísérleteket!*: olasz állatvédő szervezetek; *Egy közülünk*: katolikus egyház (és életvédelmi civil szervezetek); *Minority SafePack*: FUEN) valamint online tevékenykedő szervezetek (*Tiltsák be a glifozátot!*: wemove.eu, Campact e.V., Avaaz Foundation) – Ld. Gerstenmeyer at al. 2018 *i.m.* 56.; Greenwood 2018 *i.m.* 5.

⁴⁹ Conrad – Steingrímssdóttir 2016 *i.m.*

⁵⁰ Greenwood 2018 *i.m.* 5.

⁵¹ Bouza García – Greenwood 2016 *i.m.* 153.

ke. Conrad és Steingrímsdóttir három csoportba sorolták a kezdeményezéseket: a) polgárok által szervezett (civil szervezetek egyáltalán nem vesznek részt a kezdeményezés szervezésében); b) civil szervezet által támogatott (a polgárok által szervezett kezdeményezéshez a civil szervezetek különböző támogatást nyújtanak) és c) civil szervezetek által szervezett (a polgárok csupán formálisan szervezők, a gyakorlatban a szervezetek végeznék minden munkát) kezdeményezéseket. Habár a vizsgált időszakban a tisztán polgárok által szervezett kezdeményezésből volt a legtöbb, ezek közül egyik sem volt sikeres (legismertebb példák: *End Ecocide in Europe*, *Fratenrinité 2020 és 30km/h – Making the streets livable* kezdeményezések). Ezzel szemben sokkal kevesebb volt a civil szervezetek által támogatott, és még kevesebb a gyakorlatban a teljes mértékben civil szervezetek által szervezett kezdeményezésekből, de a vizsgált időszak három sikeres polgári kezdeményezése közül kettő az előbbi (*Tiltsák be az állatkísérleteket!*⁵² és *Egy közülünk*⁵³), egy pedig az utóbbi (*A vízhez való jog*⁵⁴) kategóriába tartozik.

Sajátos szereplői lehetnek az európai polgári kezdeményezésnek az európai parlamenti képviselők.⁵⁵ Az aláírásgyűjtés ugyanis saját-

⁵² A Stop Vivisection EPK egy alulról jövő, önkéntesek által szervezett kezdeményezés, amelyet több mint 250 állatvédő szervezet támogatott Európa szerte. A kezdeményezés teljesen decentralizáltan működött az állatvédős szervezetek európai hálózatának támogatása mellett, nem jellemezte központi kampányszervezés a szervezők részéről. – Ld. bővebben: Conrad – Steingrímsdóttir 2016 *i.m.* 120-121.; Varrica, Adriano: Stop Vivisection. In: Berg, Carsten – Thomson, Janice (eds.): *An ECI That Works! Learning from the first two years of the European Citizens' Initiative*. The ECI Campaign, 2014. Letöltés helye: <https://ecas.issuelab.org/resource/an-eci-that-works-learning-from-the-first-two-years-of-the-european-citizens-initiative-1.html>, letöltés ideje: 2019. november 14. 29-32.

⁵³ A kezdeményezés polgári bizottságának tagjai különböző tagállamokban működő életvédelmi szervezetek és agytrösztök képviselői voltak.

⁵⁴ A kezdeményezést gyakorlatilag a European Federation of Public Service Unions szakszervezet szervezte – a kampányt a szakszervezet brüsszeli székhelyén dolgozó professzionális kampánymenedzser szervezte, a polgári bizottság tagjai pedig hét tagállam nagy szakszervezeteinek vezetőiből állt, akik kifejezetten politikai céllal vettek részt a polgári bizottságban. – Ld. Erne, Roland – Blaser, Markus: *Direct Democracy and Trade Union Action*. In: *Transfer: European Review of Labour and Research*, Vol: 24, Issue: 2, pp: 217-232, 2018.; Conrad – Steingrímsdóttir 2016 *i.m.* 119.

⁵⁵ Bár az európai polgári kezdeményezés az európai polgárok, mint magánszemélyek

tos lehetőséget biztosít számukra ahhoz, hogy egy adott kérdésre ráirányítsák a közfigyelmet.⁵⁶ Ez mind az európai parlamenti képviselő, mind pedig a polgári kezdeményezés pozitív végkimenetelére szempontjából előnyös lehet. Amíg a politikai szereplő egy, az európai polgárok széles tömegeit érintő kérdéskör mintegy három éven át tartó tematizálásával⁵⁷ folyamatos figyelmet kaphat, amely pozitív színben tüntetheti fel a hazai választópolgárok előtt, addig a polgári kezdeményezés ügyét, így különösen az aláírásgyűjtési folyamatot nagyban segítheti, ha egy vagy több európai parlamenti képviselő, vagy akár teljes pártcsalád a különböző tagállamokban fenntartott kapcsolati hálóját felhasználja a polgári kezdeményezés sikeréhez.⁵⁸

5. Az európai hálózatok szükségességéről és a „húzó tagállamok” szerepéről

Greenwood meglátása szerint kis eséllyel érik el a szükséges egymillió aláírást azok a kezdeményezések, amelyeket nem támogatnak kiépített struktúrákkal vagy nemzetközi hálózattal rendelkező szervezetek.⁵⁹ Sasvári szerint amikor a kezdeményezések mögötti szervezeteket megvizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy minden kezdeményezés mögött európai lefedettségű szervezetek állnak, bár nem

garantált joga, és a polgári kollégium felállításához szükséges minimum résztvevők számára nem lehet beleszámítani az európai parlamenti képviselőket, a szabályozás nem zárja ki, hogy európai parlamenti képviselők, vagy európai politikai pártcsaládok részt vegyenek az európai polgári kezdeményezések szervezésében.

⁵⁶ Bouza García 2012b *i.m.* 343.

⁵⁷ A támogató aláírások gyűjtésére egy év áll rendelkezésre, valamint a benyújtástól számított különféle határidőkkel összesen akár 2 évig is eltarthat a polgári kezdeményezés folyamata.

⁵⁸ Erre példa az ALDE által indított *One seat* polgári kezdeményezés, amely az EU strasburgi székhelyének megszüntetését tűzte ki célul, azonban mivel a Szerződés rendelkezéseit érintette, a Bizottság elutasította a kezdeményezés bejegyzését. – Ld. Böttger – Plottka 2016 *i.m.* 28.

⁵⁹ Greenwood 2018 *i.m.* 7.

mindegyik rendelkezik brüsszeli képvisellel.⁶⁰ Bouza García szerint az európai aláírásgyűjtés olyan infrastruktúrát, szervezettséget és tapasztalatokat igényel, amelyek sokkal inkább jelen vannak egy európai, mint egy tagállami szervezet esetében.⁶¹ Ezt a gyakorlat is altámasztja. Az eddig sikeres európai polgári kezdeményezések mögött is nagy, *európai struktúrával működő szervezetek* álltak: szak-szervezetek (*Vízhez való jog*: European Federation of Public Service Unions), egyházak (*Egy közülünk*: katolikus egyház, illetve életvédelmi szervezetek), civil szervezetek (*Tiltsák be az állatkísérleteket!*: állatvédő szervezetek; *Minority SafePack*: FUEN-Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója), valamint online hálózatokkal rendelkező, alapvetően online kampányt megvalósító szervezetek (*Tiltsák be a glifozátot!*: wemove.eu, Campact e.V., Avaaz Foundation).⁶²

Az európai kapcsolatrendszer szükségessége mellett fontos kiemelni a tagállami szinten működő civil szervezetek szerepvállalását is. Weisskircher szerint a nemzeti szintű mozgósítás a sikeres európai polgári kezdeményezések kulcsa. Szerinte a sikeres európai polgári kezdeményezés nem követeli meg a „valódi” európai kampányt, hanem elegendő, ha a szervezők – egy húzó tagállam mellett – csupán néhány kisebb tagállamra összpontosítják az aláírásgyűjtési kampányt.⁶³ Ezt a gyakorlat is alátámasztja, hiszen a sikeres polgári kezdeményezések esetében jellemzően egy-két tagállamban kiugróan magas volt a támogató nyilatkozatok száma, amely hozzájárult a kezdeményezések végső sikeréhez („húzó tagállamok”).⁶⁴

⁶⁰ Sasvári Nóra: Hogyan segíti a részvételt az európai polgári kezdeményezés? *Civil Szemle*, 12. évf., 1. szám, 2015. 68.

⁶¹ Bouza García 2012b *i.m.* 346.

⁶² Gerstenmeyer at al. 2018 *i.m.* 56.; Greenwood 2018 *i.m.* 5.

⁶³ Weisskircher, Manès: The European Citizens’ Initiative: Mobilization Strategies and Consequences. In: *Political Studies*, 2019. 9.

⁶⁴ A glifozát betiltására irányuló polgári kezdeményezés 1.070.865 hiteles aláírásából 663.867 nyilatkozat Németországból származott; az állatkísérletek tilalmáról szóló kezdeményezés 1.173.130 hiteles aláírásából 690.325 nyilatkozat Olaszországból jött össze; a magzatvédelmi *Egy közülünk* kezdeményezés 1.721.626 hiteles aláírásából 623.947 aláírás Olaszországból, 235.964 támogató nyilatkozat pedig Lengyelországból érkezett; a vízvédelmi kezdeményezés 1.659.543 hiteles aláírásából 1.236.455 szignó pedig Németországból jött be. Ez alól nem kivétel az ötödik sikeres kezdeményezés, a

A húzó tagállamok szükségességét a *Feltétel Nélküli Alapjövödelem* c. polgári kezdeményezés is alátámasztja. E kezdeményezés esetében bár hat tagállamban összegyűlt a minimum számú aláírás, az összaláírásszám nem haladta meg a 300 ezret sem⁶⁵, mivel nem volt olyan húzó állam, mint a korábban bemutatott sikeres kezdeményezések esetében.

A húzó tagállamoknak azonban nem szükségszerűen a nagy lakosságszámú tagállamok közül kell-e kikerülniük. Conrad szerint az európai polgári kezdeményezés transznacionális jellege miatt a kis államokból indított polgári kezdeményezések szervezőinek az aláírásgyűjtés sikerre viteléhez társszervezőket kell keresniük nagyobb államokból.⁶⁶ Ez bár igaz lehet az első négy sikeres európai polgári kezdeményezés vonatkozásában, éppen fordítottan érvényesül a *Minority SafePack* esetében, ahol a nagyobb államokból származó uniós polgárok voltak a kezdeményezés szervezői, azonban éppen a kisebb tagállamok segítségével (Magyarország, Románia és Szlovákia) lett végül sikeres a kezdeményezés. Glogowski szerint bár a közép-kelet-európai tagállamok polgári az uniós polgári jogaik gyakorlásában általánosságban kevésbé aktívak (pl. az európai választási részvételek adataira figyelemmel), az európai polgári kezdeményezésekben történő részvételük közel van a polgári részvétel tekintetében régebbi hagyományokkal rendelkező nyugat-európai tagállamok polgárainak részvételéhez.⁶⁷

Mindamellet, hogy az európai polgári kezdeményezés egy transznacionális eszköz, nem minden esetben csak transznacionális vonatkozásokban létezik. A sikeres polgári kezdeményezés ugyanis

Minority SafePack sem, amelyben összegyűlt 1.128.385 hiteles aláírásból 527.686 aláírás Magyarországhoz, 254.871 nyilatkozat pedig Romániához kötődik. – adatok forrása: https://europa.eu/citizens-initiative/home_hu, letöltés ideje: 2020. február 28.

⁶⁵ Weisskircher 2019 *i.m.* 10.

⁶⁶ Conrad, Maximilian: A Small-States Perspective on the European Citizens' Initiative. *Icelandic Review of Politics and Administration*, Vol. 9, Issue 2, pp. 301-322., 2013. 307.

⁶⁷ Glogowski e gondolatait a *Minority SafePack* kezdeményezés előtt fogalmazta meg, amely kezdeményezés jelentősen hozzájárult a közép-kelet-európai statisztika javításához. – Glogowski, Paweł: European Citizens' Initiative in Central and Eastern European Countries – The Bumpy Road of Participatory Democracy in the EU. *Studia Europejskie*, 1/2017. 189.

nem kizárólag egy páneurópai kampánnyal valósulhat meg, hanem a nemzeti kampányok együttműködésével is. A tagállami kampányok szervezésében azonban sokkal hatékonyabbak lehetnek a nemzeti szervezetek. Polgári kezdeményezés ugyanis lehetőséget kínál az európai témák tagállami szinten történő megjelenítésére.⁶⁸ Ezen felül, ha egy kampánytéma nemzeti szinten jobban tematizált, akkor nagyobb médiafigyelmet kaphat.⁶⁹

6. A megfelelő anyagi források szükségessége

Az európai polgári kezdeményezés megvalósítási ciklusának egyértelműen legköltésesebb időszaka az európai szintű aláírásgyűjtés lebonyolítása, valamint az ezt szolgáló transznacionális és tagállami figyelemfelhívó kampányok felépítése és működtetése. Ugyanakkor szinte lehetetlen általánosságban megállapítani, hogy egy európai polgári kezdeményezésben megvalósított aláírásgyűjtés és kampány mekkora pénzügyi keretet igényel, hiszen az számos tényezőtől függ.

Egyrészt függ attól, hogy a szervezők az online vagy az offline aláírásgyűjtésre építik fel a kampányt. Ezt befolyásolja a kezdeményezés témája, és ezzel szoros összefüggésben a kampány célközönsége.⁷⁰ Szintén ezzel áll összefüggésben, hogy az aláírásgyűjtést megvalósító szervezet milyen struktúrákkal rendelkezik az adott tagállamban és az Európai Unió egész területén (ld. a katolikus

⁶⁸ A *Vízhez való jog* kezdeményezés írországi kampánya például a vízhez kötődő díjak elleni fellépés eszközeként szolgált, amelynek keretén belül önálló nemzeti kampány alakult ki. – Greenwood 2018 *i.m.* 11.

⁶⁹ Greenwood, Justin – Tuokko, Katja: *The European Citizens' Initiative: the territorial extension of a European political public sphere? European Politics and Society*, 2016.

⁷⁰ Amíg az alapvetően konzervatív célközönséggel indított magzatvédelmi *Egy közünlünk* polgári kezdeményezés esetében az aláírások mintegy 70 százaléka papír alapon gyűlt össze, addig az állatkísérletekkel szemben megfogalmazott *Tiltsák be az állatkísérleteket!* kezdeményezés esetében már az online gyűjtött aláírások voltak többségben (60 százalék), a vízvédelmi *Right2Water* kezdeményezéshez az aláírások 80 százaléka, a *Tiltsák be a glifozátot!* kezdeményezés esetében az aláírások 79 százaléka online formában érkezett.

egyház és több európai életvédelmi szervezet által támogatott magzatvédelmi kezdeményezés és az alapvetően online kampányra épített glifozát ellen tiltakozó kezdeményezés közti alapvető különbségeket). Az online kampány és aláírásgyűjtés alapvetően olcsóbbnak tekinthető, hiszen nem igényel annyi emberi erőforrást, illetve az online térben (különösen a közösségi médiában) elhelyezett hirdetések nagy általánosságban kisebb anyagi ráfordítást igényelnek, mint a hagyományos kampány láthatóvá tétele. Másrészt függ attól, hogy az adott kampányt hány országra összpontosítják a szervezők; az Európai Unió valamennyi tagállamában folytatnak kampánytevékenységet és aláírásgyűjtést, vagy csupán regionálisan, néhány ország területére célozzák a kampányt.⁷¹ Ezzel összefüggésben függhet attól, hogy egy valóban transznacionális kampány valósul meg, vagy a tagállami kampányok és aláírásgyűjtések együttműködésére alapozzák a szervezők a kezdeményezés sikerét. Ez a felsorolás azonban korántsem teljes. A kampány összköltsége számos egyéb, általunk nem ismert tényezőtől függhet.

Szabályt erősítő kivételként értelmezhető ugyanakkor a sikeres *Stop Vivisection* állatvédelmi kezdeményezés, amely jelentős mértékben alulfinanszírozott volt a többi – sikeres és az aláírásgyűjtést sikertelenül teljesítő – európai polgári kezdeményezéshez képest is. Ráadásul amellett, hogy a kezdeményezésben több mint 250 európai szervezet működött közre, a vezető európai állatvédelmi és állatkínzással szemben fellépő szervezetek nem támogatták a kezdeményezést.⁷²

⁷¹ Ez történt a béruniós európai polgári kezdeményezés esetében, ahol a közép-kelet-európai országokra összpontosították a kampányt, azonban ez a kezdeményezés végül az aláírásgyűjtés fázisában bukott el.

⁷² Weisskircher 2019 *i.m.*

7. Nemzeti kisebbségek jog- és érdekvédelmével kapcsolatos kezdeményezések

7.1 *Minority SafePack* kezdeményezés

A *Minority SafePack* mögött az európai őshonos nemzeti kisebbségek és nyelvcsoportok érdekképviselői szervezete, az Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója (FUEN) állt, amely több mint száz tagszervezetet tömörít 35 államból, ezzel pedig a legnagyobb kisebbségi ernyőszervezet Európában.⁷³ A szervezet németországi székhellyel működik, szinte minden európai uniós tagállamban van tagszervezete. A FUEN ugyan több mint hetvenéves múltra tekint vissza, ám történetének legnagyobb sikere a *Minority SafePack* kisebbségvédelmi kezdeményezés sikerre vitele. A kezdeményezés polgári bizottságában legjelentősebb tagszervezeteik vezetői kaptak helyet.

A kezdeményezés aláírásgyűjtése során 1 128 385 hiteles támogató nyilatkozat gyűlt össze, és 11 tagállamban teljesült az érvényességhez szükséges minimum aláírásszám.⁷⁴ Az egyes tagállamokban az aláírásgyűjtést jellemzően a FUEN tagszervezetei koordinálták (pl. Erdélyben a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, Felvidéken a Magyar Közösség Pártja), illetve volt példa arra is, hogy a FUEN-nel korábban kapcsolatban nem álló tagállami szervezetek társultak partnerként az aláírásgyűjtés idejére (pl. Magyarországon a Rákóczi Szövetség).⁷⁵ A *Minority SafePack* esetében a húzó tagállam Magyarország és Románia volt (ketten együtt mintegy 70 százalékát kiteve az összes hiteles aláírásnak)⁷⁶, ezen felül azonban

⁷³ <https://www.fuen.org/hu/article/Az-Europai-Nemzetisegek-Foederativ-Unioja-FUEN>

⁷⁴ Magyarország, Románia, Olaszország, Szlovákia, Spanyolország, Bulgária, Litvánia, Horvátország, Dánia, Lettország és Szlovénia.

⁷⁵ Ld. bővebben: Tárnok Balázs: A *Minority SafePack* európai polgári kezdeményezés és a magyarországi aláírásgyűjtés tapasztalatai. *Létünk*, 2019/2., 2019.

⁷⁶ Egy másik szempont szerint ha ehhez a számhoz hozzávesszük a felvidéki aláírásokat (63.272 hiteles aláírás), ahol Erdélyhez hasonlóan szintén kizárólag a magyar közösségek gyűjtötték a támogató nyilatkozatokat, akkor arra jutunk, hogy a magyar közösségek az összes aláírás mintegy háromnegyedét szolgáltatták.

– további kilenc tagállamban teljesítve a kvótát – még 345 ezer aláírás gyűlt össze a kezdeményezés mellett,⁷⁷ amely egyértelműen az európai hálózat eredményének tekinthető.⁷⁸

Ami a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat illeti, a *Minority SafePack* a polgári kezdeményezés információs oldalán feltüntetett adatok szerint a FUEN-től összesen 348 500 euró értékű támogatást kapott 2012 és 2018 között.⁷⁹ Úgy tűnik azonban, hogy nem kizárólag ez a pénzügyi keret állt rendelkezésre a szervezők és érintettek számára az aláírásgyűjtés sikerre vitele érdekében. Az ugyanis nem derült ki ebből a nyilatkozatból, hogy a kezdeményezés tényleges szervezését és különösen az aláírásgyűjtés európai kampányát szervező FUEN, vagy a magyarországi aláírásgyűjtést koordináló Rákóczi Szövetség kitől és milyen mértékű támogatásban részesült a kezdeményezés sikerre viteléhez. A FUEN 2017. évi pénzügyi jelentése szerint a szervezet 2014 és 2018 között mintegy 700 ezer euró támogatást kapott Magyarország Külügyminisztériumától és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt-től.⁸⁰ Magyarország Kormánya ezen felül a *Minority SafePack* magyarországi aláírásgyűjtésének koordinációját ellátó Rákóczi Szövetséget is támogatásban részesítette 2017-ben.⁸¹

⁷⁷ Ha az összes hiteles aláírásból leszámoljuk a Magyarországról, Erdélyből és Felvidékről beérkezett nyilatkozatokat, akkor 282 556 aláírás érkezett be a maradék 25 tagállamból (a *Minority SafePack* aláírásgyűjtés idején az Egyesült Királyság még tagja volt az EU-nak) – ennek a számításnak a nemzeti régiókról szóló kezdeményezéssel való összehasonlíthatóság szempontjából van jelentősége (ld. lent).

⁷⁸ Ugyanítt azt is érdekes megjegyezni, hogy számos olyan országban nem gyűlt össze a minimum aláírásszám, ahol az ott élő kisebbségi közösség képviseltette magát a *Minority SafePack* polgári bizottságában (Hollandia, Belgium, Ausztria, Németország).

⁷⁹ <https://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/open/details/2017/000004>

⁸⁰ Ld.: Financial report and audit report 2017, FUEN, 2018. Letöltés helye: https://www.fuen.org/assets/upload/editor/2017_Finanz_Revisionsbericht.pdf, letöltés ideje: 2019. november 15.

⁸¹ Ld.: A Kormány 2005/2017. (XII. 22.) Korm. határozata A Rákóczi Szövetség „A Magyar Állandó Értekezlet XVI. ülésén támogatott Nemzeti Kisebbségvédelmi Kezdeményezés megvalósításának elősegítése céljából nyújtott támogatásból megvalósuló beszerzések” tárgyú beszerzései közbeszerzési eljárás lefolytatása alól történő felmentéséről.

7.2. A Nemzeti régiókról szóló kezdeményezés

A nemzeti régiókról szóló kezdeményezés mögött a Székely Nemzeti Tanács (SZNT) állt európai szervezőként.⁸² Az SZNT Székelyföld őshonos közösségének, a székelységnek közképviselői testülete, amelynek maga által meghatározott célja a székelység nevében igényelni és elnyerni a történelmi terület autonómiáját, nemzeti alapú európai régióvá nyilvánítását.⁸³ Szemben a FUEN-nel, az SZNT nem egy európai hálózattal rendelkező ernyőszervezet, hanem egy olyan, önálló jogalanyisággal nem rendelkező, leginkább tagállami szinten tevékenykedő szervezet, amelynek gyakorlatilag kizárólagos feladata és célja Székelyföld autonómiájának elérése. Bár vannak partneri kapcsolatai Európában, a szervezet esetében kialakult európai struktúráról nem beszélhetünk.

A nemzeti régiók védelméről szóló polgári kezdeményezésben nem alakult ki olyan átfogó és az EU több tagállamára kiterjedő kampány, mint a *Minority SafePack* esetében.⁸⁴ A kezdeményezés nyilvántartásba vételétől számított egy éven belül – köszönhetően az utolsó két hét rendkívül hatásos online kampányának⁸⁵ – bár ösz-

⁸² A kezdeményezés elindításának székelyföldi motivációi tekintetében ld. bővebben: Benda Vivien – Dabis Attila – Wágner Tamás Zoltán: A közvetlen demokrácia európai útjai, különös tekintettel az európai polgári kezdeményezésre. *Kisebbségvédelem*, I. szám, 2019.

⁸³ <https://www.sznt.org/hu/magunkrol/bemutato>

⁸⁴ A kezdeményezés sikertelenségének lehetséges okairól ld. bővebben: Tárnok, Balázs: European Citizens' Initiatives for the Protection and Promotion of Rights and Interests of National Minorities – Latest Developments. In: *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2020*, Vol. 8, Eleven International Publishing, The Hague, 2020. *Megjelenés alatt*.

⁸⁵ Az aláírásgyűjtés április elején kapott új lendületet az Írdalá.hu online csatornák életre hívásával. Bár ezen időszakban a koronavírus lehetetlenné tette a papír alapú aláírásgyűjtést, a szervezők sikeresen helyezték át a kampány súlypontját az online térbe, melyhez elsődlegesen a közösségi média felületeket használták. Az aláírásgyűjtés április végére és május elejére, tehát a gyűjtési időszak utolsó hetére érte el a csúcspontját. Ezen időszak alatt rendkívül látványos növekedést produkált az online aláírások száma, volt olyan nap is, amikor közel kétszáz ezer online támogató nyilatkozat érkezett. 2020. április 23-án csupán 294 ezer körüli nyilatkozatnál járt az online aláírásgyűjtés. A 400 ezer online nyilatkozatot május 2-án lépte át a kezdeményezés. Május 4-én 530 ezer elektronikusan leadott aláírásnál állt a mutató, amely május 6-án

szegyült az egymillió aláírás,⁸⁶ a hét tagállamra vonatkozó feltétel nem teljesült.⁸⁷ A koronavírus járvány miatt azonban a Bizottság javaslatot terjesztett elő az európai polgári kezdeményezések eljárási határidejének meghosszabbítására.⁸⁸ Ennek értelmében fél évvel meghosszabbodna a nemzeti régiók védelméről szóló kezdeményezés május 7-én ideiglenesen lezárult aláírásgyűjtési időszaka is. Amennyiben az Európai Parlament és a Tanács elfogadja a javaslatot, újraindul az aláírásgyűjtés, így a szervezőknek lehetőségek nyílnak a hiányzó tagállamok bebiztosítására.⁸⁹

Az aláírásgyűjtés húzó tagállama e kezdeményezés esetében is Magyarország és Románia volt (általánosságban véve tehát a magyar nemzeti közösségek). Ha azonban az összegyűlt aláírásokból levonjuk a Magyarországról, Romániából és Szlovákiából (tehát a magyar közösségektől) beérkezett aláírásokat, mindössze 26 ezer

lépte át a 800 ezer online aláírást. Mire az online rendszer május 7-én lezárult, 1.008.966 polgár támogatta elektronikus formában a *nemzeti régiók* védelméről szóló polgári kezdeményezést. Ilyen mértékű mobilizáció ilyen rövid idő alatt egyetlen eddigi polgári kezdeményezés esetében sem fordult még elő. Ennek következtében a túlterheltségtől többször összeomlottak a Bizottság szervei a kampány hajrában. – Ld.: *Magyar Hírlap*: Huszonkétezer aláírást akadályoztak meg az Európai Bizottság szervei, 2020. május 7. Letöltés helye: <https://www.magyarhirlap.hu/kulfold/20200507-huszonketezer-alairast-akadalyoztak-meg-az-europai-bizottsag-szervei>, letöltés ideje: 2020. május 26.

⁸⁶ Míg papír alapon közvetőleg 250 ezer, online formában 1.008.966 aláírás érkezett a kijelölt határidőig.

⁸⁷ Az aláírásgyűjtés lezárultakor csupán Magyarországon, Romániában és Szlovákiában teljesült az EPK rendelet I. számú mellékletében rögzített, tagállamokra vonatkozó minimum aláírásszám.

⁸⁸ Tárnok Balázs: A Bizottság az európai polgári kezdeményezések határidejének meghosszabbítását javasolja a koronavírus miatt. Eustrat - Európa Stratégia Kutatóintézet, Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Letöltés helye: https://eustrat.uni-nke.hu/hirek/2020/05/26/a-bizottsag-az-europai-polgari-kezdemenyezesek-hataridejének-meghosszabbítását-javasolja-a-koronavirus-miatt?fbclid=IwAR1qS6cqjMYD-Lif5PS21XM9t5QfFNYYx7myiUVvNl6NGkr7vu_iSqjEi7A, letöltés ideje: 2020. május 26.

⁸⁹ Figyelemmel arra, hogy jelen tanulmány kéziratának lezárásakor (2020. május 26.) alappal feltételezhető, hogy az ideiglenes lezárult kezdeményezés aláírásgyűjtése újra elindul, aminek köszönhetően reális esély kínálkozik a szervezők számára a kezdeményezés jogi értelemben vett sikeréhez szükséges mindkét konjunktív feltétel teljesítésére, a kézirat lezárásának pillanatában a kezdeményezést az aláírásgyűjtés első éve alapján értékeljük.

aláírást kapunk.⁹⁰ Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szervezők nem tudták mobilizálni a magyartól eltérő nemzeti közösségeket a polgári kezdeményezés támogatása érdekében. Ezt számos egyéb tényező mellett betudhatjuk az európai aláírásgyűjtésben aktív szerepet vállaló partnerekből álló hálózat hiányának is.⁹¹ A húzó tagállamokból származó aláírások abszolút számai tekintetében azonban a kezdeményezés felülmúlta a *Minority SafePack*-et. Magyarországon 786 ezren támogatták elektronikus formában a kezdeményezést, míg papír alapon körülbelül 100 ezren.⁹² A *Minority SafePack*-et ehhez képest 643 ezren írták alá Magyarországról.⁹³ Romániában mintegy 170 ezren támogatták online a *nemzeti régiókról* szóló kezdeményezést, további mintegy 150 ezren pedig papír alapon.⁹⁴ A *Minority SafePack* esetében kicsivel több, mint 300 ezer aláírás gyűlt össze Erdélyben papír alapon és elektronikus formában.

A *Minority SafePack* kezdeményezéssel ellentétben a *nemzeti régiókról* szóló kezdeményezés esetében – a jelenleg rendelkezésre álló, hozzáférhető információk szerint – messze nem álltak rendelkezésre a szükséges pénzügyi források. Sőt, a kezdeményezés hivatalos tájékoztató oldalán egyáltalán nem tüntet fel pénzügyi

⁹⁰ Az 1.008.966 online aláírás az alábbiak szerint oszlik meg: Magyarország - 786.528, Románia - 169.047, Szlovákia - 26.996, valamint az EU további 24 tagállama - 26.381 (ezekből is kiemelkedik Németország - 10.178, Svédország - 3.516, Ausztria - 2.280).

⁹¹ Az európai partnerek aláírásgyűjtéstől távolmaradására hatással lehetett a *Minority SafePack* kezdeményezés is. A *nemzeti régiókról* szóló kezdeményezés aláírásgyűjtésének idejére ugyanis közel két év eltelt a *Minority SafePack* támogató nyilatkozatai gyűjtésének lezárulta óta, az európai nemzetiségek azonban továbbra sem láthatták kézzelfogható eredményét a munkájuknak (a szervezők csupán 2020 elején nyújtották be a Bizottsághoz a sikeres aláírásgyűjtéssel megtámogatott javaslatcsomagot). Ez szintén eltántorító hatással lehetett az európai partnerek aláírásgyűjtésben történő szerepvállalására.

⁹² Erre a magyarországi papír alapú támogató nyilatkozatok összegyűjtését vállaló Rákóczi Szövetség, valamint a szervezők közleményeiből következtethetünk.

⁹³ A nyilatkozatok többsége akkor papír alapon érkezett be, ami mintegy 120 ezer aláírás érvénytelenítését eredményezte a tagállami érvényességi ellenőrzés során.

⁹⁴ *Erdély.ma*: Százötvenezer aláírást adott át az RMDSZ, 2020. április 16. Letöltés ideje: <https://www.erdely.ma/szazotvenezer-alairast-adott-at-az-rmdsz/>, letöltés helye: 2020. április 16.

támogatást.⁹⁵ E kezdeményezés esetében az is befolyásoló tényező lehet, hogy a kezdeményezés mögött álló Székely Nemzeti Tanács nem rendelkezik önálló jogalanyisággal, így finanszírozása (pl. Magyarország Kormánya által, amely megtörtént a *Minority SafePack* esetében) is problémákba ütközik. Ezen felül olyan támogatásokról sem tudunk, amelyet az egyes tagállamokban az aláírásgyűjtés megvalósítását magára vállaló támogató szervezetek kaptak volna a polgári kezdeményezés sikerre vitelét elősegítendő.⁹⁶ Mindezek ellenére a kampány húzó tagállamokra történő összpontosítását látszólag nem hátráltatta az anyagi források szűkössége, az európai kampány megvalósítását azonban nagymértékben akadályozhatta.

8. Következtetések

A civil szervezetek az elmúlt években nem csupán az európai polgári kezdeményezések, de az uniós demokrácia és döntéshozatali eljárások működéséhez is nélkülözhetetlenné váltak. A civil társadalom egyfajta híd szerepet tölt be: létrehozza a közvetlen kapcsolatot az uniós polgárok és az uniós intézmények között, becsatornázza a polgárok véleményét az uniós döntéshozatali mechanizmusba, ezzel egyidejűleg pedig szakértelmet is kölcsönöz az uniós döntéshozó szervek számára. Bár az európai polgári kezdeményezés az uniós polgárok személyhez fűződő joga, a gyakorlatban különböző európai és nemzeti szinten tevékenykedő civil társadalmi szervezetek segítik.

A dolgozat során arra a következtetésre jutottunk, hogy a civil szervezetek szerepvállalása elengedhetetlen a polgári kezdeményezések sikerre viteléhez. Ezt mind az európai polgári kezdeménye-

⁹⁵ https://europa.eu/citizens-initiative/initiatives/details/2019/000007_en

⁹⁶ Mint ahogy ez történt szintén a *Minority SafePack* kezdeményezésnél a magyarországi aláírásgyűjtést koordináló Rákóczi Szövetség esetében. Ld.: Átlátszó.ro: Magyar kormányzati források látványos hiányában gyűlt össze az egymillió aláírás, 2020. május 22. Letöltés helye: <https://atlatszo.ro/napi-politika/magyar-kormanyzati-forrasok-latvanyos-hianyaban-gyult-ossze-az-egymillio-alairas/>, letöltés ideje: 2020. május 25.

zessel foglalkozó tudományos szereplők véleménye, mind pedig a tárgyban végzett empirikus kutatások alátámasztják. Megállapítottuk, hogy azok a kezdeményezések tudják összegyűjteni a szükséges egymillió aláírást hét különböző tagállamból, amelyek mögött nagy, európai hálózattal is rendelkező szervezetek állnak, és egyúttal képesek koncentrálni az aláírásgyűjtést egy-két tagállamban („húzó tagállamok”), ahol kiemelkedően magas lesz az aláírások száma. Az európai hálózat és az aláírásgyűjtésben húzó szerepet vállaló tagállamok biztosítása tehát egyaránt elengedhetetlen feltételnek bizonyult. A sikeres európai polgári kezdeményezéshez szükséges továbbá az aláírásgyűjtési kampány szervezéséhez rendelkezésre álló megfelelő anyagi források biztosítása is.

Ezek a megállapítások a két kisebbségvédelmi tárgyú polgári kezdeményezés esetében is beigazolódtak. A két kezdeményezés végkimenetele közti különbség éppen ezeknek a tényezőknek a meglétére és hiányára vezethetőek vissza.

Irodalomjegyzék

A Kormány 2005/2017. (XII. 22.) Korm. határozata A Rákóczi Szövetség „A Magyar Állandó Értekezlet XVI. ülésén támogatott Nemzeti Kisebbségvédelmi Kezdeményezés megvalósításának elősegítése céljából nyújtott támogatásból megvalósuló beszerzések” tárgyú beszerzései közbeszerzési eljárás lefolytatása alól történő felmentéséről.

Aldrin, Philippe – Hubé, Nicolas: From Democracy by Proxy to a Stakeholder Democracy. The Changing Faces of an EU Founding Value. In: Foret, François – Calligaro, Oriane (eds): *European Values: Challenges and Opportunities for EU Governance*. London, Routledge, 2018.

Anglmayer, Irmgard: *Implementation of the European Citizens' Initiative. The experience of the first three years*. European Parliamentary Research Service, Ex-Post Impact Assessment Unit, 2015.

Az Európai Parlament és a Tanács 211/2011/EU rendelete (2011.

február 16.) a polgári kezdeményezésről. HL L 65, 2011. 3. 11., 1–22.

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről. HL L 130, 2019. 5. 17., 55–81.

Átlátszó.ro: Magyar kormányzati források látványos hiányában gyűlt össze az egymillió aláírás, 2020. május 22. Letöltés helye: <https://atlatzso.ro/napi-politika/magyar-kormanyzati-forrasok-latvanyos-hianyaban-gyult-ossze-az-egymillio-alairas/>, letöltés ideje: 2020. május 25.

Benda Vivien – Dabis Attila – Wágner Tamás Zoltán: A közvetlen demokrácia európai útjai, különös tekintettel az európai polgári kezdeményezésre. *Kisebbségvédelem*, I. szám, 2019.

Bouza García, Luis – Del Río Villar, Susana: The ECI as a Democratic Innovation: Analysing its Ability to Promote Inclusion, Empowerment and Responsiveness in European Civil Society. In: *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 13, No. 3, pp. 312–324, 2012.

Bouza García, Luis – Greenwood, Justin: Introduction. In: The European Citizens' Initiative: a First for Participatory Democracy? *Perspectives on European Politics and Society*, Special Issue, Vol. 13, Issue 3, 2012.

Bouza García, Luis – Greenwood, Justin: What is a successful ECI? In: Conrad, Maximilian – Knaut, Annette – Böttger, Katrin (eds.): *Bridging the Gap? Opportunities and Constraints of the European Citizens' Initiative*. Nomos, 2016.

Bouza García, Luis: Anticipating the Attitudes of European Civil Society Organisations to the European Citizens' Initiative (ECI): Which Public Sphere may it Promote? In: Bouza García, Luis – Cuesta-López, Víctor – Mincheva, Elitsa – Szeligowska, Dorota (eds.): *Papers prepared for the European Citizens' Initiative - a first assessment organised by the European General Studies' Programme of the College of Europe*. Bruges, 25 January 2011. Bruges Political Research Paper No. 24, February 2012.

Bouza García, Luis: From Civil Dialogue to Participatory Democ-

- racy: The Role of Civil Society Organisations in Shaping the Agenda in the Debates on the European Constitution. In: *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 6, Issue 1, pp. 85-106, 2010. Letöltés helye: <http://www.jcer.net/ojs/index.php/jcer/article/view/202/193>, letöltés ideje: 2019. november 19.
- Bouza García, Luis: How Could Article 11 TEU Contribute to Reduce the EU's Democratic Malaise? In: Dougan, Shuibhne – Spaventa (eds.): *Empowerment and Disempowerment of the European Citizens*. Oxford UK, Hart Publishing, 2012.
- Bouza García, Luis: New Rules, New Players? The ECI as a Source of Competition and Contention in the European Public Sphere. In: *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 13, No. 3, pp. 337-351, 2012.
- Böttger, Katrin – Plottka, Julian: The ECI – An Overview of Opportunities and Constraints. In: Conrad, Maximilian – Knaut, Annette – Böttger, Katrin (eds.): *Bridging the Gap? Opportunities and Constraints of the European Citizens' Initiative*. Nomos, 2016.
- Bruno, Elisa: *The European Citizens' Initiative (ECI): entrusting civil society participation versus enhancing the democratic legitimacy of the EU institutions?* Master Thesis, College of Europe, Bruges, 2011. 12.
- Chalmers, Adam William: *Direct Democracy for the EU: A Palce for Interest Groups in the European Citizens' Initiative*. Working Paper FG1, SWP Berlin, 2011/05, December 2011.
- Conrad, Maximilian – Steingrímisdóttir, Freyja: A Tool for European Citizens? A Typology of ECI Organizers 2012–2015. In: Conrad, Maximilian – Knaut, Annette – Böttger, Katrin (eds.): *Bridging the Gap? Opportunities and Constraints of the European Citizens' Initiative*. Nomos, 2016.
- Conrad, Maximilian: A Small-States Perspective on the European Citizens' Initiative. *Icelandic Review of Politics and Administration*, Vol. 9, Issue 2, pp. 301-322., 2013.
- Conrad, Maximilian: The European Citizens' Initiative: Transnational Democracy in the EU at last? In: *Icelandic Review of Politics and Administration*, Vol. 7, Issue 1, pp. 5-22., 2011.

- Crespy, Amandine: Deliberative Democracy and the Legitimation of the European Union: A Reappraisal of Conflict. *Political Studies*, Vol. 62, Issue 1, pp. 81-98, 2012.
- Cuesta-López, Víctor: A Preliminary Approach to the Regulation on European Citizens' Initiative from Comparative Constitutional Law. In: Bouza García, Luis – Cuesta-López, Víctor – Mincheva, Elitsa – Szeligowska, Dorota (eds.): *Papers prepared for the European Citizens' Initiative - a first assessment organised by the European General Studies' Programme of the College of Europe*. Bruges, 25 January 2011. Bruges Political Research Paper No. 24, February 2012.
- de Clerck-Sachsse, Julia: Civil Society and Democracy in the EU: The Paradox of the European Citizens' Initiative. In: *The European Citizens' Initiative: a First for Participatory Democracy? Perspectives on European Politics and Society*, Special Issue, Vol. 13, Issue 3, 2012.
- Dougan, Michael: What are we to make of the citizens' initiative? *Common Market Law Review*, No. 48, pp.1807-1848, 2011.
- Eising, Rainer – Kohler-Koch, Beate: Interessenpolitik im europäischen Mehrebenensystem. In: Eising, Rainer – Kohler-Koch, Beate (eds.): *Interessenpolitik in Europa*. Vol. 7 of *Regieren in Europa*, pp. 11–75, Nomos, Baden-Baden, 2005.
- Eising, Rainer: Interest groups in EU policy-making. In: *Living Reviews in European Governance*, 3, (2008), 4. Letöltés helye: <http://europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2008-4>, letöltés ideje: 2020. 02. 27., 2008.
- Erdély.ma*: Százötvenezer aláírást adott át az RMDSZ, 2020. április 16. Letöltés ideje: <https://www.erdely.ma/szazotvenezer-alairast-adott-at-az-rmdsz/>, letöltés helye: 2020. április 16.
- Erne, Roland – Blaser, Markus: Direct Democracy and Trade Union Action. In: *Transfer: European Review of Labour and Research*, Vol: 24, Issue: 2, pp: 217-232, 2018.
- EurActiv*: Experts Strive to Make Citizens' Initiative Work. 2011.3.21. Letöltés helye: <https://www.euractiv.com/section/public-affairs/news/experts-strive-to-make-citizens-initiative-work/>, letöltés ideje: 2019. november 19.

- Európai Bizottság: *Javaslat európai parlamenti és tanácsi rendeletre a polgári kezdeményezésről*. Brüsszel, 2010.3.31, COM(2010) 119 végleges.
- Foley, Cathal: *The European Citizens' Initiative: a tool for citizens or for lobby groups?* Master thesis, Vrije Universiteit Brussel, 2015.
- FUEN: Financial report and audit report 2017. *FUEN*, 2018. Letöltés helye: https://www.fuen.org/assets/upload/editor/2017_Finanz_Revisionsbericht.pdf, letöltés ideje: 2019. november 15.
- Gerstenmeyer, Carmen – Klein, Julia – Plottka, Julian – Tittel, Amelie: Study on the European Added Value of the European Citizens' Initiative. In: Salm, Christian: *The added value of the European Citizens' Initiative (ECI), and its revision*. Study. Brussels: European Parliamentary Research Service, 2018.
- Głogowski, Paweł – Maurer, Andreas: The European Citizens' Initiative – Chances, Constraints and Limits. In: *Political Science Series*, Institute for Advanced Studies, Vienna 2013.
- Głogowski, Paweł: European Citizens' Initiative in Central and Eastern European Countries – The Bumpy Road of Participatory Democracy in the EU. *Studia Europejskie*, 1/2017.
- Greenwood, Justin – Tuokko, Katja: The European Citizens' Initiative: the territorial extension of a European political public sphere? *European Politics and Society*, 2016.
- Greenwood, Justin: *Interest Representation in the European Union*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2011.
- Greenwood, Justin: The European Citizens' Initiative and the EU Civil Society Organizations. In: *The European Citizens' Initiative: a First for Participatory Democracy? Perspectives on European Politics and Society, Special Issue*, Vol. 13, Issue 3, 2012.
- Greenwood, Justin: The European Citizens' Initiative: bringing the EU closer to its citizens? In: *Comparative European Politics*, October 2018.
- Habermas, Jürgen: *Faktizität und Geltung*. Frankfurt a. M., Germany: Suhrkamp, 1996.
- Hedling, Elsa: *The European Citizens' Initiative New Opportunities for European Civil Actors?* Lund University, Autumn 2012.

- Keck, Margaret E. – Sikkink, Kathryn: *Activists beyond borders: advocacy networks in international politics*. New York: Cornell University Press, 1998.
- Knaut, Annette – Plottka, Julian: *The European Citizens' Initiative: New Knowledge Regimes for Interest Groups' Involvement in European Law Making Processes?* Paper presented at the 6th International Conference in Interpretive Policy Analysis: Discursive Spaces, Politics, Practices and Power, Cardiff June 2011.
- Kohler-Koch, Beata: Post-Maastricht Civil Society and Participatory Democracy. In: *European Integration*, Vol. 34, No. 7, pp. 809-824., 2012.
- Magyar Hírlap*: Huszonkétezer aláírást akadályoztak meg az Európai Bizottság szervei, 2020. május 7. Letöltés helye: <https://www.magyarhirlap.hu/kulfold/20200507-huszonketezer-alairast-akadalyoztak-meg-az-europai-bizottsag-szerverei>, letöltés ideje: 2020. május 26.
- Möckli, Silvano: Stärken und Schwächen der direkten Demokratie in der Schweiz. Beiträge und Berichte des Instituts für Politikwissenschaft der Hochschule St. Gallen, 202/1993, Letöltés helye: <https://www.alexandria.unisg.ch/251607/1/Silvano%20Moekli%20St%C3%A4rken%20und%20Schw%C3%A4chen%20Demokratie%20Schweiz%201993.pdf>, letöltés ideje: 2020. április 17.
- Sasvári Nóra: Hogyan segíti a részvételt az európai polgári kezdeményezés? *Civil Szemle*, 12. évf., 1. szám, 2015.
- Tárnok Balázs: A Törvényszék ítélete a Minority SafePack kontra Bizottság ügyben. In: *Jogesetek Magyarázata*, 2017/1-2. szám, 2017.
- Tárnok Balázs: Az Európai Törvényszék ítélete a Székely Nemzeti Tanács európai polgári kezdeményezése ügyében. In: *Jogesetek Magyarázata*, 2016/4. szám, 2016.
- Tárnok Balázs: A Minority SafePack európai polgári kezdeményezés és a magyarországi aláírásgyűjtés tapasztalatai. *Létünk*, 2019/2., 2019.
- Tárnok Balázs: A Bizottság az európai polgári kezdeményezések határidejének meghosszabbítását javasolja a koronavírus miatt. EUSTRAT - Európa Stratégia Kutatóintézet, Nemzeti Közszol-

gálati Egyetem. Letöltés helye: https://eustrat.uni-nke.hu/hirek/2020/05/26/abizottsag-az-europai-polgari-kezdemenyezesek-hataridejenek-meghosszabbitasat-javasolja-a-koromiat-nyezesek-hataridejenek-navirus-miatt?fbclid=IwAR1qS6cqyjMYDLifl5PS21XM9t5QfF-NYYYx7myiUVnL6NGkr7vu_iSjEi7A, letöltés ideje: 2020. május 26.

Tárnok Balázs: Az európai polgári kezdeményezés működési nehézségei és az európai polgári kezdeményezésről szóló rendelet felülvizsgálata. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2020. *Megjelenés alatt*. Tárnok, Balázs: European Citizens' Initiatives for the Protection and Promotion of Rights and Interests of National Minorities – Latest Developments. In: *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2020*, Vol. 8, Eleven International Publishing, The Hague, 2020. *Megjelenés alatt*.

Varrica, Adriano: Stop Vivisection. In: Berg, Carsten – Thomson, Janice (eds.): *An ECI That Works! Learning from the first two years of the European Citizens' Initiative*. The ECI Campaign, 2014. Letöltés helye: <https://ecas.issuelab.org/resource/an-eci-that-works-learning-from-the-first-two-years-of-the-european-citizens-initiative-1.html>, letöltés ideje: 2019. november 14.

Weisskircher, Manès: The European Citizens' Initiative: Mobilization Strategies and Consequences. In: *Political Studies*, 2019.